

ARKEOLOJİK VE FİLOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA HITİTLERDE ORAK KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Assessment of the Use of Sickles in the Hittites in the Light of Archaeological and Philological Data

Dr. Öğr. Üyesi. Şükrü ÜNAR

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 15030 Burdur/TÜRKİYE
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0724-5265>

Arş.Gör.Dr. Aslı ÜNAR

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/TÜRKİYE
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4722-0604>

ÖZET

İnsan, tarihin ilk döneminden itibaren doğanın kendisine sunmuş olduğu şartlara bağlı olarak avcı ve toplayıcı bir yaşam sürmüştür. Neolitik Dönem ile birlikte yerleşik hayata geçiş yapan insan, tüketici yaşam biçimi yerine üretici yaşam biçimini deneyimlemeye başlamıştır. İnsanoğlu yerleşik hayatın doğal sonucu olarak arpa, buğday, yulaf, çavdar gibi tahıl ürünleri ile birlikte çeşitli meyve ve sebze ürünleri yetiştirmiştir. Tarımsal faaliyetlerin başlaması ile tarım üretiminde kullanılacak araç-gereçler üretilmeye başlanmıştır. İlk yapılan tarımsal araç gereçler doğada bulunan taşlar, avladıkları hayvanların boynuzları ya da kemikleri ile yapılmıştır. İnsanın kullanmış olduğu teknoloji ve dönemin getirmiş olduğu yeniliklere göre tarım aletlerinin malzemesi ve çeşidi zamanla artmıştır. Anadolu coğrafyasında kurulan ve dönemin şartları hakkında bize bilgileri veren önemli kaynaklardan birisi de Hitit Devletine ait arşivlerdir. M.Ö. ikinci binyıl Anadolu'sunda yetişen bitki çeşitleri ve kullanılan araç gereçler hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayan başlıca kaynaklar yine Hititlere aittir.

Bu makalede Hitit Dünyasında orak kullanımı üzerinde durularak, günümüze kadar ulaşabilmiş olan arkeolojik ve filolojik verilerden faydalanarak orak ile ilgili kapsamlı bir çalışma ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelime: Hitit, Orak, kullupi, ^{URUDUKIN}, ^{URUDUKIN}.GAL

ABSTRACT

Man has lived a hunter and gatherer life since the first period of history, depending on the conditions that nature has offered him. With the transition to settled life with the Neolithic period, it moved from consumer position to producer position. As a natural result of settled life, they grew various fruit and vegetable products along with grain products such as barley, wheat, oats, rye. With the beginning of agricultural activities, tools and equipment to be used in agricultural production began to be produced. The first agricultural tools were made with stones found in nature or the horns or bones of animals they hunted. According to the technology used by man and the innovations brought by the period, the material and variety of agricultural tools have increased over time. The sources established in Anatolian geography and giving the first information about the conditions of the period belong to the Hittites. BC. the first sources that enable us to have an idea about the plant varieties and tools used in Anatolia in the second millennium are again belonging to the Hittites.

In this article, a broad study of Sickles will be presented by focusing on the use of Sickles in the Hittite world, using archaeological and philological data that has survived to the present day.

Key Words: Hittite, Sickle, kullupi, ^{URUDUKIN}, ^{URUDUKIN}.GAL

1. GİRİŞ

İnsan yerleşik hayata geçmeden önce avcı ve toplayıcı dönemlerinden itibaren doğada biçme ve kesme işlerinde orak kullanmaya başlamış, bu dönemde kullanılmış olan oraklara ait kalıntılar günümüze kadar ulaşmıştır (Ceylan, 1988, s. 6; Tekin, 2018, s. 206). İlk dönem kullanılan tarım araç gereçleri doğada bolca bulunan taş aletlerden oluşmaktaydı. Öğütme taşları, el havanları gibi çeşitli tarımsal aletler değişik taşlardan yapılmıştır. İnsanoğlunun günlük ihtiyaçları doğrultusunda ağaç dallarından ilkel sabanlar ve

hayvan kemikleri ve boynuzlarından oraklar yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde maden kullanımının yaygınlaşması ile tarım araç gereçlerinin madenden yapıldığı bilinmektedir.

Neolitik Döneme ait günümüze kadar gelebilmiş olan oraklar incelendiği zaman Boynuzların iç taraflarına açılan oyuklara mikrolit adı verilen çakmak taşı veya obsidiyenden kesici parçaların yerleştirilmesiyle yapıldıkları görülmüştür. İlk kullanım anından itibaren orağın temel işlevi bitkilerin istenilen şekilde kesilmesini amaçlamıştır. Bu amaca uygun olarak orakların keskin yüzeyleri içe dönük ve kesme işleminin başarılı olması için kavisli bir yapıya sahip olması gerekmektedir (Tekin, 2018, s. 206). Daha sonraları ise bakır, tunç ve demir madenlerinden yapılmış olan örnekleri arkeolojik kazılarda ele geçmiştir

Hitit Devleti'nin ekonomisinin bel kemiğini diğer tüm Önasya uygarlıklarında olduğu gibi tarıma dayanmaktaydı (Dörfler-vd, 2011, s. 105; Gorny, 2000, s. 43). Orta Anadolu platosunun iklimi toprağa bağlı yaşayanlar için oldukça sert ve zorlu bir bölgedir. Hitit Dönemi Anadolu insanları sert iklimin yanı sıra yetersiz yağışlar, don, zararlı haşere istilası ile de uğraşıyorlardı. Hitit coğrafyasında sert iklim şartlarının yaşanması, Hitit yasalarında tarımla ilgili pek çok maddenin yer almasına yol açmıştır. Bu durum ise Hitit halkının büyük çoğunluğunu çiftçi ya da tarım ile geçim sağladığının göstergesidir (Ersoy & Reyhan, 2001, s. 124). Hititli çiftçiler tarım ürünlerinin ekimi, dikimi ve hasat için çeşitli materyalden yapılmış araç gereçler kullanmışlardır. Kullanılan tarım aletleri arasında makale konumuzu oluşturan oraklar önemli bir yer tutmaktadır.

Topraklarındaki verimliliğin artmasını isteyen Hitit Kralları savaşlardan ya da seferlerden getirdiği köleleri çiftliklere dağıtıyordu. NAM.RA'ların (sürgün, savaş tutsakları ya da göçmen) dağıtılmasındaki temel sebep verimin artması ile devletin alacağı vergi miktarının artmasından kaynaklanmaktaydı (Reyhan, 2017, s. 145; Ünal, 2016, s. 367; Taş, 2008, s. 78-79; Ünar, 2017, s. 571-574; Alp, 1949, s. 246; Ertem, 2003, s. 43-44). Hitit devleti tarım alanlarını arttırmak, vergi gelirlerini yükseltmek ve artı ürün fazlası oluşturmak için bu sınıftaki insanlara tarım arazisi, tohumluk ürün ve tarım aletleri desteğinde bulunuyordu (Alp, 1952, s. 254; Dönmez, 2013, s. 815; Taş, 2008, s. 79; Deniz, 2015, s. 245). Bu tarım aletleri arasında yazılı kaynaklarda yer alması da muhtemelen oraklar yer almaktaydı. Hitit coğrafyasının değişik bölgelerine yerleştirilen NAM.RA'ların biçme işlemlerini rahat yapması için devlet bu sınıftaki insanlara orak desteği sağladığı tahmin edilmektedir.

Orta Anadolu'da Hitit Devleti'nin güçlenmesi ile tarımsal alanda uzmanlaşması, ya da tam zamanlı tarımsal işler ile uğraşan bir sınıfın ortaya çıkması ile tüm tarım aletlerinde olduğu gibi orak yapımı ve kullanımında da bir profesyonelleşme görülmüştür. Anadolu'da Hitit Dönemine ait çeşitli yerleşim yerlerinde ele geçirilen tunç oraklar bu düşüncemizin güçlendirmektedir.

2. HİTİT ÖNCESİ DÖNEMDE ANADOLU'DA ORAK

Hititlilerden önce mahsulün ekilip biçilmesi ile ilgili Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait tabletlerde bilgiler yer almaktadır. Bu tabletlerde geçen ve Hitit Devleti Dönemi'nde de kullanılacak olan Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarını hasat toplama ayları olarak belirlenmiş, bu aylar için "orak tutma zamanı ya da orak zamanı" deyimini kullanılmıştır (Hoffner, 1974, s. 28; Demirel & Sevim, 2012, s. 208). Hitit metinlerinde hasat anlamına gelen "warš-/warşıya-" kelimesi genellikle orak anlamına gelen "URUDU KIN/URUDU KIN.GAL/URUDU SU.KIN" kelimeleri ile birlikte kullanılmıştır.

Hitit metinlerinde orak kelimesi için kullanılan URUDU SU.KIN kelimesi Sümerce bir ideogram olup eski Babil metinlerinden itibaren karşımıza çıkmaktadır (Ünal, 2016, s. 797; Hoffner, 1974, s. 29). Bu kelime Akadça "kalappu", İbranice/Hebrews "kēlappot", Arami "kulbā" şeklinde yazılmaktadır (Weeks, 1985, s. 106). Hitit metinlerinde orak için kullanılan "kullupi" kelimesi Asurca "kulupinnum" kelimesinden Hititçeye geçtiği düşünülmektedir (Ertem, 1972, s. 88; Ünal, 2016, s. 292; Hoffner, 1974, s. 29; Bülbül, 2017, s. 273).

M.Ö. İkinci binyıl Anadolu coğrafyasında orak ile ilgili arkeolojik ve filolojik buluntular Kültepe Kanış Karum'da ele geçmektedir. Orak kullanımı ile ilgili Asurlu Tüccarlara ait çivi yazılı tabletlerde filolojik bilgiler yer alırken Kültepe'de yürütülen kazılar sonucunda orak buluntusu ele geçirilmiştir (Öz, 2014, s. 75). Asurlu Tüccarların yazmış oldukları ve günümüze ulaşabilen tabletlerde orak ile ilgili "Babala'ya söyle, İnar ve Tuthilia şöyle (söyle): 1,5 mina (değerindeki) benim size bıraktığım orakları bana gönder" (Kt o/k 32); "10 mina saflaştırılmış bakır ve 30 mina, eski (eskimiş) orak(lar) (için)dir" (TC 3, 178); "20 mina (değerindeki) orak(ları), Zalpa'ya, ona gönderdim" (CCT 1, 38a); "2,5 mina, orak(lar) (için) Tegarama'da, konaklama yerinde verdim" (KUG 24) (Öz 2014, 75-76) ifadeler yer almaktadır (Öz, 2014,

s. 75-76). Asurlu tüccarlara ait tabletler incelendiği zaman orağın tarımsal faaliyetlerdeki yerinden ziyade bir ticaret aracı olarak kullanımı hakkında bilgiler verdikleri görülmektedir.

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nden itibaren değiş tokuş ya da ödeme aracı olarak kullanılan eskimiş bronz oraklar Hitit Dönemi'nde 2 *minalık* standart bir ağırlığa sahip değişim aracı olarak kullanılmaya devam edilmiştir (Dönmez, 2013, s. 824 & 825).

3. ARKEOLOJİK BULUNTULAR IŞIĞINDA ORAK

Hitit ekonomisinin temelini tarım oluşturduğu için birçok Hitit şehrinde yapılan kazılarda tahıl ambarları, su havuzları ve tunçtan yapılmış oraklar açığa çıkarılmıştır. Sistemli bir şekilde kazı çalışmaları yürütülen Boğazköy, Alacahöyük, Kaman Kalehöyük, Boyalı Höyük, Ortaköy Şapinuwa ve Oluz Höyük'te Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen bronz oraklar ele geçirilmiştir.

Hitit Devleti'nin başkenti Hattuşa/Boğazköy kazıları sırasında açığa çıkarılan Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen tunçtan yapılmış olan orak, 21.4 cm. uzunluğunda, 2.5 cm. genişliğinde ve 0.4 cm kalınlığındadır (Resim 1). Orak yassı, kıvrık, uca doğru daralan şerit biçimli, ucu küt, ağız kenarı keskin ve dikdörtgen kesintili sapın ucu küt şeklinde yapılmıştır (Toker, 2002, s. 565).

Çorum ili Sungurlu ilçesi Yörüklü kasabası sınırları içinde yer alan Boyalı Höyük A yapısında yürütülen kazılar sırasında Eski Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen tunçtan yapılmış bir adet orak (Resim 2) ele geçirilmiştir (Sipahi, 2013 b, s. 257 & 258). Kırşehir ili Kaman ilçesinde yer alan Kaman Kalehöyük'te 2002 yılında açığa çıkarılan ucu kırık bronz orak tipoloji olarak Kültepe, Alacahöyük ve Ortaköy'de ele geçirilenler benzemektedir (Sipahi, 2004, s. 181).

Çorum ili Alaca ilçesine bağlı olan Alacahöyük kazılarında ilk dönem kazıları sırasında on beş adet bronz orak açığa çıkartılmıştır. Bu oraklar hafirler tarafından Hitit Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Bu oraklardan ilki Al. p 58 envanter numaralı sapa geçecek kısmı kırık olan Yeni Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen bronz orak (Resim 3) 20 cm uzunlukta, 3 cm genişlikte, 3 cm sap uzunluğundadır (Koşay, 1941, s. 7; Koşay & Akok, 1973, s. 35). Al. m. 2 envanter numaralı orağın (Resim 4) ucu 20.2 cm uzunluğunda olup sap kısmı kırıktır (Koşay & Akok, 1973, s. 79). Alacahöyük'te ele geçirilen Al. h. 233 envanter numaralı üçüncü orak (Resim 5) ise ucu 20 cm uzunluğunda keskin ağız ucuna sahiptir (Koşay & Akok, 1973, s. 78). Al. e 213 envanter numaralı bronz orağın (Resim 6) sap kısmı bükük, 17 cm uzunluğunda 0.5 cm kalınlığındadır (Koşay & Akok, 1966, s. 78). Al. e 214 envanter numarasına sahip olan orak (Resim 7) sap kısmı kıvrık uç kısmı eğri, 16 cm uzunluğunda 0.3 cm kalınlığındadır (Koşay & Akok, 1966, s. 78). Alacahöyük Hitit Dönemi'ne ait kültür katmanında ele geçirilen bir başka bronz orak ise Al. e 215 envanter numarasına sahip uç ve sap kısmı kırık, aşırı derecede palanmış olan 16.3 cm uzunluğundaki 0.4 cm kalınlığındaki oraktır (Resim 8) (Koşay & Akok, 1966, s. 78). Al. k 9 envanter numarasına sahip hilal biçimli orak ise 13.7 cm uzunluktadır (Koşay & Akok, 1966, s. 79). Kıvrık çakı uçlu, keskin ağızlı, sap yeri olan Al. l 9 envanter numarasına sahip orak 21 cm uzunluğundadır (Koşay & Akok, 1966, s. 79). Bir ucu kıvrık diğer yüzü keskin olan Al. i 227 envanter numarasına sahip bronz orak (Resim 9) ise 9.9 cm uzunluktadır (Koşay & Akok, 1966, s. 79).

Al. s 86 envanter numaralı bronz orağın sap kısmı ince uzun, yüzü geniş ve yassı, keskin kısmı 9.3 cm, uzunluğu 7 cm, 1.7 cm kalınlığındadır (Koşay & Akok, 1973, s. 37). Al. b 4 envanter numaralı 300-320 cm derinlikte bulunmuş olan bronz orak 11.2 cm uzunluktadır (Koşay, 1951, s. 35). Al. d 227 envanter numaralı Eski Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen sfenksin kuzeyinde ele geçirilen bronz orak 7.6 cm uzunluğundadır (Koşay, 1951, s. 36). Al. d 228 envanter numaralı keskin yüzü kertik olan bronz orak 300-320 cm derinlikte ele geçmiştir, 18.1 cm uzunluğunda, 1.8 cm genişliğindedir (Koşay, 1951, s. 36). Al. d 233 envanter numaralı bronz orak ise 400-520 cm derinlikte ele geçirilmiş olup 8.8 cm uzunluğundadır (Koşay, 1951, s. 36). Hamit Zübeyr Koşay ve Mahmut Akok tarafından Eski Tunç Çağına tarihlendirilen Al. j 185 envanter numaralı kemik aletin orak (Resim 10) olma ihtimali oldukça yüksektir (Koşay & Akok, 1966, s. 89).

Çorum ili Ortaköy ilçesinde yer alan Ortaköy kazılarında D Binası olarak adlandırılan dini yapıda 1990 yılında III. kültür katında yürütülen kazı çalışmaları sırasında üzerinde "Büyük Kral" yazan bronz bir orak (Resim 11) ele geçmiştir (A. Süel & M. Süel, 2006, s. 19-20; A. Süel & M. Süel, 2011, s. 301).

Mersin ili Mezitli ilçesinde yer alan Soli Pompeiopolis kazıları sırasında Hitit Dönemi'ne (M.Ö. 15. yy) tarihlendirilen bir tarafı yassı balta diğer yüzü mahmuzlu orak (Resim 12) olarak kullanılan maden döküm kalıbı ele geçirilmiştir (Yağcı & Kaya, 2011, s. 65).

Amasya Oluz Höyük kazıları sırasında B Açması olarak adlandırılan alanda Hitit Büyük Krallık Dönemine tarihlendirilen bronzdan yapılmış bir orak (Resim 13) ele geçirilmiştir (Beyazıt, 2014, s. 88). Makale konumuz Hitit Dönemi olmasına karşına Kütahya Seyitömer (Bilgen, 2015, s. 103-104) ve Denizli Beycesultan (Abay & Dedeoğlu & Ergün & Çakar & Ünar, 2019, s. 68) kazılarında Orta Tunç Çağına tarihlendirilen oraklar ele geçmiştir.

4. TASVİRLİ SANAT ESERLERİNDE ORAK

Çorum ili Boğazköy ilçesi sınırları içerisinde yer alan Yazılıkaya Açık hava Tapınağı Hitit panteonunda yer alan tanrı ve tanrıçalar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen Yazılıkaya Açık hava Tapınağı A odasında sol tarafta tanrılar sağ tarafta tanrıçalar betimlenmektedir. Tanrı ve tanrıçalar ana sahnede yer alan baş tanrı ve tanrıçanın birleşme sahnesine doğru hareket eder şekilde betimlenmiştir (Seeher, 2011, s. 23).

Yazılıkaya Tapınağı A Odası'nda yer alan 1-12 numaralı kabartmalar on iki yer altı tanrısı olarak adlandırılmıştır. Bu tanrılar 0,77 ile 0,88 m. yükseklikte kısa etekli, başlarında sivri boynuzlu külahları ve sağ ellerinde orak ile betimlenmiştir (Akın & Esgici, 2015, s. 35; Aslantürk, 2018, s. 78). A Odasında yer alan 12 tanrının gece ile gündüzü birbirinden ayırmak için ellerinde orak tuttuğu görüşü V. Haas tarafından 1994 yılında iddia edilmiştir (Haas, 1994, s. 150-151 & 175). B Odasında 69-80 numara ile adlandırılan 12 yeraltı tanrısının elinde A Odasında olduğu gibi orak bulunmaktadır. B Odasında yer alan 0,74 ile 0,81 m. yükseklikte kısa etekli, başlarında sivri boynuzlu külahları ve sağ ellerinde orak ile betimlenmiştir (Seeher, 2011, s. 104).

A Odasında yer alan 12 tanrı ve 26, 27, 30, 32, 33 numaralı tanrıların elinde tuttuğu nesneyi hafirleri orak biçimli kılıç olarak tanımlamışlardır. Ancak Boğazköy kazısının hafirlerinden olan J. Seeher 2011 yılında yayınlamış olduğu kitabında “*Anadolu'daki hiçbir Hitit buluntu yerinde böyle bir silaha ait küçük bir kırık parça bile ele geçmemiştir*” bilgisine yer vermiştir (Seeher, 2011, s. 44-45). Orak biçimli kılıçların Orta Doğu ve Mısır coğrafyasında yaygın olarak kullanılması, kazıları yapılmış ya da yapılmakta olan hiçbir Hitit şehrinde bu kılıçlara ait küçük bir parça dahi ele geçmemesi ve birçok Hitit şehrinde bronzdan oraklar ele geçirilmesi gibi etkenlere bakarak Yazılıkaya'daki tanrıların ellerinde tutmuş oldukları nesnelere orak olduğunu söyleyebiliriz.

5. ÇİVİ YAZILI METİNLERDE ORAK

Başkent Hattuša 'da yürütülen kazılarda açığa çıkartılan çivi yazılı tabletlerin 1/5'i bayram törenleri ilgilidir. Bu tabletlerde yer alan EZEN/EZEN₄ sumerogamıyla yazılan Hititçe karşılığı *šiyamana-* olan ve Akadça *išinnu(m)/eššinu(m)* şeklinde metinlerde geçen “bayram, tören ve merasim” anlamına gelen bu sözcük aynı zamanda “davet, ziyafet” anlamına gelmektedir (Güterbock, 1961, s. 175; Akdağ, 2018, s. 28; Reyhan, 2016, s. 93; Gavaz, 2012, s. 32). Çivi yazılı tabletlerde Hitit Kralı tarafından Başrahip unvanı ile yönetilen 165 bayram töreni yer almaktaydı ve bu törenlere kral, kraliçe, prens ve prensesler, önemli saray görevlileri, merkezdeki ya da taşradaki soylu asiller, tapınak görevlileri, akrobatlar, müzisyenler vb. gibi kişiler katılıyorlardı (Ünal, 2016 a, s. 90; Reyhan, 2016 c, s. 94; Gavaz, 2012, s. 39-vd).

Boğazköy'de ele geçirilen bayram metinlerine ait çivi yazılı tabletlerde yer alan EZEN^{ŞU}.KIN.DÚ (Güterbock, 1961, s. 176; Ünal, 2016 b, s. 797) “orak bayramı, orak sallama bayramı”; EZEN^{hah}rannaš, hahratar, haharattar (Akdağ, 2018, s. 31; Güterbock, 1961, s. 176; Ünal, 2016 b, s. 720) “tırmık bayramı/hasat bayramı” gibi kullanımlardan bayramlara ait metinlerden de anlaşılacağı üzere Hitit dünyasında Hititli çiftçiler orak, tırmık, vb. gibi metal tarım aletleri sıklıkla kullanılmaktaydılar.

Mahsulün olgunlaşması ve hasat edilmesi ile kutlanan hasat bayramları Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan itibaren yerli Anadolu halkı tarafından daha sonra Hititlerce, onlardan da günümüz Anadolu'sunda yaşayan üreticilere miras olarak kalan bir gelenektir. Koloni Dönemi'ne ve Hititlere ait tabletlerden anlaşıldığı üzere hasat kaldırma çalışmaları yaklaşık üç aya yakın sürmekteydi. Biçilen mahsul muhtemelen demet haline getiriliyor ve sığırların çektiği yük arabaları ile tarladan harman yerine taşınıyordu (Bülbül, 2017, s. 271). Hitit Kanunlarının 158. maddesinde “*Bir adam ekin demetlerini bağlamak, onları nakil arabalarının üzerine koymak ve onları saman evine (ambara) kapatmak, harman yerini temizlemek için ücret*

karşılığında işe girerse üç ay için 30 PA buğday (yani aylık 10 PA buğday); bir kadın ürün kaldırma işi için işe girerse iki ay için 12 PA buğday (yani aylık 6 PA buğday) versin” (Taş, 2008, s. 77; Reyhan, 2010, s. 70) geçen ifadelerden hasat zamanı hakkında bilgiler ediniyoruz. Ekinlerin hangi aletler kullanılarak demetlendiği yazılı kaynaklarda belirtilmemiş olmasına karşın orak ^{URUDU} kullupı-, ^{URUDU}KIN yabanın kullanıldığı bilinmektedir (Ünal, 2016 b, s. 797; Karauğuz, 2006, s. 20).

Hititlerde tarla ekiminin elle ya da sabanla yapıldığına dair herhangi arkeolojik bir veri yoktur. Oysaki Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında tarla tarımının her aşaması duvar resimleri ile tasvir edilmiştir. Yozgat tabletlerinde Fırtına Tanrısının oğlu Telipinu hakkında “Benim oğlum kabiliyetlidir. Çift sürer, eker, sular ve hububatı (yetiştirir)” şeklinde ifadeler geçmektedir (Ertem, 1972, s. 86; Karauğuz, 2006, s. 18; Ünar, 2019, s. 91). KUB XXXI 57 I’de “Arpa ve buğday tohumunu saraydan Kaştama şehrinin idarecisi verir. ekerler, biçerler, ambara koyarlar” ifadesinden de elle ekim yapılmadığı anlaşılmaktadır. Hitit kralı Telipinu fermanında yer alan “(Ben) kral (onları) gerçek çiftçi(i) yaptım. Omuzlarından silahlarını aldım. Onlara sabanları verdim”... ifadesinden de anlaşıldığı üzere Hititli çiftçilerin saban kullandıkları filolojik olarak bilinmekteydi (Alp, 2011, s. 63).

Hitit çivi yazılı kayıtlardaki bilgilere göre Hitit kralı ya da kraliçesi öldüğü zaman 14 gün cenaze töreni yapılmaktaydı. Cenaze töreninin altıncı gününde kralın kemikleri taş evde bir kanepenin üzerine yerleştiriliyor ve başucuna yeni kesilmiş bir tutam çim konuluyordu. Bu çim ölümden sonra yaşamın devam edeceğini simgelemektedir. Ayrıca Hitit kralı ya da kraliçesinin mezarına kırık tarım aletleri konulmaktaydı. Kazı çalışmalarının yapıldığı Hitit şehirlerinde günümüze kadar ulaşabilen orakların olması, şimdiye kadar tespit edilemeyen Hitit krallarının mezarlarına da orak konulduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Mezara hediye olarak konulan bu tarım aletlerinin kırılmasının sebebi ise aletlerin artık bu dünyada kullanılmayacağını göstermek içindir (Bryce, 2003, s. 194-195; Koç, 2006, s. 106).

6. SONUÇ

İnsanların kullanmış oldukları pek çok tarım aleti yerleşik hayata geçtikten sonra insanın hayatına girmesine karşın bitkilerin biçilmesi için kullanılan oraklar avcı ve toplayıcı dönemden itibaren insanlar tarafından kullanılmaya başlamıştır. Avcı ve toplayıcı dönemde hayvan kemikleri ya da hayvan boynuzlarından yapılan oraklar yerleşik hayata geçtikten sonra Diyarbakır Çayönü, Adıyaman Levzin Höyük, Denizli Ekşi Höyük ’teki arkeolojik buluntulara göre Neolitik Dönemde de kullanılmaya devam etmiştir. İlk dönemlerde hayvan boynuzları ya da kemiklerinden yapılan orakların işlevinin ve şeklinin günümüze kadar değişmemiş olması bu tarım aletinin insanlar tarafından ne derece özümsemiş olduğunu göstermektedir. İlerleyen dönemlerde yazının kullanılması ile metinlerde oraklarla ilgili bilgiler yer almakta ancak kazılarda oraklar nadiren ele geçmektedir. Bunun temel sebebi orakların yapıldığı malzemenin günümüze kadar ulaşmamış olmasından kaynaklanması ve bronz gibi madenlerin yeniden eritilerek başka ürünlerin yapımında kullanılmasıdır.

Anadolu coğrafyasında yaşayan toplumların temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olduğu için tarihin her döneminde ekim dikim, bağ ve bahçecilik, meyve ve sebze yetiştiriciliği hayati bir rol oynamıştır. Anadolu’da yaşayan çiftçiler ilk dönemlerden itibaren çeşitli tarım araç gereçlerini kullanmışlardır. Bu tarım aletleri arasında önemli bir yeri oraklar tutmaktadır. Neolitik Dönem ’den itibaren Anadolu’nun değişik bölgelerinde yapılan kazılarda değişik materyallerden yapılmış oraklar ele geçmiştir. Anadolu’da merkezi güç olarak Hititlerin ortaya çıkması ile tarımsal üretim daha sistemli ve planlı bir şekilde yapılmaya başlamıştır. Ülkesindeki tarımsal ürünlerin artmasını isteyen Hititli krallar zorunlu göçmenlerde dâhil olmak üzere tarım arazilerinin sayısını arttırmaya çalışmışlardır. Ülkelerinden Hitit coğrafyasına göç ettirilen NAM. RA’lara orak, saban ve tohumluk ürünler devlet tarafından verilmiştir.

Yazılıkaya Tapınağı A Odası 12 Tanrı, 26, 27, 30, 32, 33 numaralı tanrılar ve B Odası 69-80 numara ile adlandırılan 12 yeraltı tanrısının elinde orak taşıdığı görülmektedir. Yazılıkaya Tapınağı’ndaki figürlerin ellerinde tuttıkları objeler uzun bir süre orak biçimli kılıç şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bu tanrıların ellerinde tuttıkları obje günümüz Anadolu çiftçileri tarafından da kullanılan uzun saplı oraktır. Yazılıkaya Açık hava Tapınağında tanrıların ellerinde orak taşınması, bu tarım aletinin insanlık için hayati bir öneme sahip olmasından ileri gelmektedir. Ekim biçim işlemi ile insanların temel ihtiyacı olan beslenme gereksinimi karşılanıyordu. Bu tanrıların Hiti inanç geleneğince ellerindeki orak/orak biçimli kılıç? İle gece ve gündüzü ayırdıklarına inanılmıştır. V. Haas’ında belirttiği gibi gece ile gündüzü birbirinden ayırmak için orak taşıyorlardı. Yazılıkaya Açık hava Tapınağındaki tanrıları ellerinde tutmuş oldukları oraklar bu tarım aletinin temel özelliği olan biçme, kesme işlemini simgelemektedir.

Hititçe metinlerde orak için “kullupı” kelimesi kullanılmıştır. Anadolu coğrafyasında Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan itibaren hasat biçme şenlikleri “orak tutma, orak sallama” bayramları ya da şenliklerinin kutlanması, bu şenliklerin günümüz Anadolu çiftçileri tarafından kutlanması Anadolu kültürünün köklü oluşu ve tarım üretiminin insan için hayati oluşu ile ilgilidir. Hitit bayram törenlerinde orak ile ilgili bir bayramın yer almasındaki temel düşünce ürünün biçilmesi, insan yaşamının devam etmesi, açlık ve kıtlıktan uzak bir mevsim gibi simgesel öğeleri temsil ettiği düşünülmektedir.

Hititlerde tarla ekiminin elle ya da sabanla yapıldığına dair herhangi bir arkeolojik veri günümüze ulaşmamıştır. Hitit uygarlığı ile çağdaş olan Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında tarla tarımının her aşaması duvar resimlerinde ya da fresklerde betimlenmiştir. Hitit sanatında bu aşamalar betimlenmese dahi Alacahöyük, Boğazköy, Kaman Kale-Höyük, Kuşaklı, Boyalı Höyük ve Ortaköy gibi Hitit şehirlerinde ele geçirilen bronz oraklar, Yozgat tabletinde yer alan bilgiler ve Hitit yasalarındaki maddelere dayanarak Hititli çiftçilerin saban, orak, vb. gibi tarım aletlerini kullandıkları bilinmektedir.

KAYNAKÇA

- Abay, E. & Dedeoğlu, F. & Ergün, G. & Çakar, Ş. & Ünar, A. (2019). Beycesultan Höyüğü 2017 Yılı Kazı Çalışmaları, *40. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, 65-84.
- Alp, S. (1949). Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı, *Belleten, Cilt 50/Sayı 49-52*, 245-270.
- Alp, S. (1952). Hitit Devletinin İç Bünyesi, *IV. Türk Tarih Kongresi*, 38-45.
- Akın, E. & Esgici, R. (2015). Eski Çağda Tarım Aletleri, *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi, Sayı 11/1*, 33-37.
- Akdağ, Ö. (2018). Hititlerin Tanrılarını Memnun Etme Yöntemleri ve Bunun Hitit Arkeolojisine Yansımaları, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 5/Sayı 2*, 23-36.
- Aslantürk, N. (2018). Hitit Açık hava Tapınağı: Yazılıkaya, *İktisat ve Toplum, Sayı 89*, 77-82.
- Beyazıt, Y. A. (2014). Güncel Arkeolojik Bulgular Işığında MÖ. 2. Binyılda Amasya Bölgesi, *TÜBA-AR, Sayı 17*, 83-110.
- Bryce, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Bilgen, Nejat (2015). *Seyitömer Höyük I*, Edt. Nejat Bilgen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Bülbül, P. (2017). Eski Anadolu'da Tarım Faaliyetleri, *Tarihin Peşinde Dergisi, Sayı 17*, 269-282.
- Ceylan, A. (1988). *Tarla Tarımı*, İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Deniz, A.(2015). Anadolu Tarihinde Hititlerin Sosyo-Ekonomik Yaşantısı, *Turkish Studies, Vol. 10/2*, 235-248.
- Demirel, S. & Sevim, U. (2012). Hitit Tarımı Hakkında Bir İnceleme, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı 6*, 200-211.
- Dörfler-vd. (2011). Environment and Economy in Hittite Anatolia, *Insights Into Hittite History and Archaeology, Colloquia Antiqua, Vol. 2*, 99-124.
- Dönmez, S. (2013). Hitit Dönemi'nde Değişim Araçları ve Ölçü Birimleri, *The Journal of Academic Social Science Studies, Vol. 6/8*, 813-832.
- Ertem, H. (1972). Çivi Yazılı Metinlere Göre “Hititlerde Tarla Tarımı, *VII. Türk Tarih Kongresi*, 84-89.
- Ertem, H. (2003). Hattiler ve Hititler Dönemi'nden Eski Türklere, Osmanlılara ve Günümüz Anadolu'suna Kadar Uzanan Bazı Benzer Unsurlar-1, *Archivum Anatolicum, Sayı VI/2*, 49-63.
- Ersoy, A. & Reyhan, E. (2001). Hitit Devleti'nin Siyasi Gücü ile Ekonomik Kurumları Arasındaki İlişkiler, *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie*, 115-133.
- Gavaz, Ö. (2012). *Hitit Krallarının Kült Gezileri*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.

- Gorny, R. (2000), Environment, Archaeology, and History in Hittite Anatolia, *Across the Anatolian Plateau Readings in the Archaeology of Ancient Turkey, the Annual of the American Schools of Oriental Research*, Vol. 57, 43-58.
- Güterbock, H. G. (1961). Some Aspects of Hittite Festivals, *Actes de la XVIII Rencontre Assyriologique Internationale*, 175-180.
- Haas, V. (1994). *Geschichte der hethitischen Religion*, Leiden, Brill.
- Hoffner, H.(1974). *Alimenta Hethaeorum Food Production in Hittite Asia Minor*, New Haven: American Oriental Society Press.
- Karauğuz, G. (2006). *Hititler Dönemi'nde Anadolu'da Ekmek*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Koç, İ. (2006). *Hititler*, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Koşay, H. Z. (1941). Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri, *Belleten*, Cilt V, Sayı 17-18, 1-16.
- Koşay, H. Z. & Akok, M. (1973). *Alaca Höyük Kazısı 1963-1967 deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Reyhan, E. (2010). Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 29/Sayı 47, 68-82.
- Reyhan, E. (2016). Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri, *Turkish Studies*, Vol. 11/16, 89-114.
- Reyhan, E. (2017). *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Seeher, J. (2011). *Taşa Yontulu Tanrılar Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Sipahi, T. (2004). 2002 Yılı Hüseyinde Kazısı, 25. Kazı Sonuçları Toplantısı (26-31 Mayıs 2003), Cilt II, 179-186.
- Sipahi, T. (2013). Boyalı Höyük ve Çevresi, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Edt. M. D. Alparslan-M. Alparslan, 252-261.
- Süel, A. & Süel, M. (2006). Ortaköy Araştırmaları, *İdol Arkeologlar Derneği Dergisi Ocak-Şubat-Mart 2006, Yıl 8/Sayı 28*, 14-21.
- Süel, A. & Süel, M. (2011). Ortaköy-Şapinuva, *Arkeo Atlas Dergisi No: 2011/01 Özel Sayısı*, 300-301.
- Öz, E. (2014). *Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu'da Tarım ve Hayvancılık*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Taş, İ. (2008). Hititlerde Ölçü Birimleri ve Bunların Hitit Metinlerinde Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1/Sayı 1, 79-90.
- Tekin, H. (2018). *Medeni Eser Tipolojisi*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları,
- Toker, A. (2002). Sergilenen Eserlerin Tanımı, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, 532-571.
- Ünal, A. (2016 a). *Hititlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk ve Eğlence Müzik, Dans, Spor, Akrobasi, Sirk ve Gladyatör Oyunları*, Ankara: Bilgin Kitabevi.
- Ünal, A. (2016 b). *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözlük Listeleriyle Birlikte*, Ankara: Bilgin Kitabevi.
- Ünar, Ş. (2017). Hitit Tarım Ekonomisi'nde Nam.Ra'ların Yeri ve Önemi, *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences*, Vol.9-October-2017, 571-574.
- Ünar, Ş. (2019). Hitit Kanun Maddelerinde Yer Alan Bazı Tarım Ürünleri Ve Kullanım Alanları, *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4, 89-105.
- Yağcı, R. & Kaya, F. H. (2011). Soli Pompeiopolis Kazıları 2010, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Sayı: 32*, 62-65.

Weeks, D. M. (1985). *Hittite Vocabulary: An Anatolian Appendix to Buck's Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Los Angeles.

Resim 1: Boğazköy kazılarında ele geçirilen tunç orak (Müller Karpe 2002, s. 182).

Resim 2: Boyalı Höyükte ele geçirilen tunç orak (Sipahi 2013, s. 259).

Resim 3: Alacahöyük Yeni Hitit Dönemi Al. p 58 envanter numaralı bronz orak (Koşay 1951, Lev. 85).

Resim 4: Alacahöyük Al. m. 2 envanter numaralı bronz orak (Koşay-Akok 1966, Lev. 46).

Resim 5: Alacahöyük Yeni Hitit Dönemi Al. h. 233 envanter numaralı bronz orak (Koşay-Akok 1966, Lev. 46).

Resim 6: Alacahöyük Al. e. 213 envanter numaralı bronz orak (Koşay-Akok 1966, Lev. 46).

Resim 7: Alacahöyük Al. e. 214 envanter numaralı bronz orak (Koşay-Akok 1966, Lev. 46).

Resim 8: Alacahöyük Al. e. 215 envanter numaralı bronz orak (Koşay-Akok 1966, Lev. 46).

Resim 9: Alacahöyük Al. i. 227 envanter numaralı bronz orak (Koşay-Akok 1966, Lev. 46).

Resim 10: Alacahöyük Al. j. 185 envanter numaralı bronz orak (Koşay-Akok 1966, Lev. 46).

Resim 11: Ortaköy'de ele geçirilen bronz orak (A. Süel & M. Süel 2011, s. 301).

Resim 12: Soli Pompeiopolis kazıları sırasında açığa çıkartılan mahmuzlu orak kalıbı (Yağcı & Kaya 2011, s. 65).

Resim 13: Amasya Oluz Höyük'te ele geçirilen bronz orak (Beyazıt 2014, 88 ve 105).